

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

טענות בדבר מחסור במורים בישראל

כתיבה: יובל וורגן

אישור: הודיה קין, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

ח' באדר תשס"ז

26 בפברואר 2007

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 6016 649 - 02

פקס: 6103 649 - 02

www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה נכתב לבקשת חה"כ רונית תירוש ועניינו סוגיית המחסור במורים בישראל. מחסור במורים מאפיין מדינות רבות בעולם כולו כיום, והתופעה נדונה בשנים האחרונות במחקרים בין-לאומיים רבים. ההגדרה של מחסור במורים אינה תמיד אחידה. יש המדגישים בה היבטים כמותיים, כמו שיעור כניסת אנשים למקצוע ההוראה לעומת שיעור היציאה ממנו, ואילו אחרים מתמקדים באיכות הכשרת המורים במערכת או במידת ההתאמה בין תחום ההכשרה של מורים ובין התחום שהם מלמדים בפועל. אין כיום בידי משרד החינוך נתונים מדויקים על מחסור קיים או צפוי במורים בישראל.

במסמך מוצגות הטענות הבולטות בדבר מחסור במורים בישראל, עמדת משרד החינוך ותגובתו על טענות אלה ונתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בכל הקשור למחסור במורים. עוד מוצגת במסמך סקירה של כמה מהפרסומים הבין-לאומיים המרכזיים העוסקים בסוגיית המחסור במורים במדינות שונות בעולם.

1. טענות על מחסור במורים בישראל

1.1. התבגרות כוחות ההוראה ומחסור במורים צעירים

לדברי פרופסור אברהם יוגב מבית-הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב, במאמר שפרסם בשנת 2006, הנתונים על כוחות ההוראה בישראל מלמדים על מחסור הולך וגובר במורים (בפרט במורים צעירים), שצפוי כי יחמיר בשנים הקרובות.¹

פרופסור יוגב מונה בין הגורמים העיקריים למחסור את אלה:

- קצב התבגרות מהיר מאוד של כוחות ההוראה, בפרט בחינוך העל-יסודי במגזר היהודי;
- מחסור ניכר במורים צעירים, בפרט בחטיבה העליונה, הנובע לא רק מקליטה מעטה של בוגרים צעירים מהמוסדות להכשרת מורים אלא בעיקר מהשפל בביקוש ללימודי הוראה, המתבטא בירידה ניכרת במספר הנרשמים להכשרה להוראה.

טענתו של פרופסור יוגב בדבר מחסור במורים מבוססת על חישוב שבו הופחת שיעור המורים המבוגרים (בני 50 ומעלה) משיעור המורים הצעירים (עד גיל 30) באותו מקצוע הוראה. לדברי פרופסור יוגב, המשמעות של תוצאה שלילית המתקבלת בחישוב זה היא עודף של מורים מבוגרים על מורים צעירים שעשויים למלא את מקומם לאחר פרישתם מן המערכת, ולפיכך גם סכנה להיווצרות מחסור במורים.

לדברי פרופסור יוגב, תוצאות החישוב שערך (המבוסס על נתונים משנת 2000) אומנם מצביעות על מחסור ניכר במורים הצפוי בשנים הקרובות, בפרט בחטיבה העליונה, שכן בה התקבלה תוצאה שלילית כמעט בכל מקצועות ההוראה. גם בחטיבת הביניים התקבלה תוצאה שלילית במקצועות הוראה רבים, אך התופעה בולטת בחטיבה זו פחות מאשר בחטיבה העליונה. שלב הלימודים היחיד שבו נמצא עודף של מורים צעירים על מורים מבוגרים ברוב מקצועות ההוראה הוא החינוך היסודי (אם כי בעניין זה פרופסור יוגב מציין שעקב הגידול הדמוגרפי גם העודף בחינוך היסודי עלול שלא להספיק לצרכיה העתידיים של מערכת החינוך).

¹ אברהם יוגב, "דוח דברת והמורים: למי יצלצלו הפעמונים?", בתוך דן ענבר (עורך), לקראת מהפכה חינוכית? – בעקבות כנס ון-ליר לחינוך על יישום דוח דברת, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 2006, עמ' 177–184.

להלן פירוט מקצועות ההוראה שנמצא בהם העודף הגדול ביותר של מורים מבוגרים על מורים צעירים בחישוב שערך פרופסור יוגב:

שיעורי המורים הצעירים והמבוגרים והפרשים ביניהם, לפי מקצוע הוראה,

תש"ס 2000/1999²

חטיבת הביניים			חטיבה העליונה			
הפרש	מעל גיל 50	עד גיל 29	הפרש	מעל גיל 50	עד גיל 29	
13.9%	23.9%	10.0%	31.8%	38.5%	6.7%	פיזיקה
-			-			
11.4%	25.8%	14.4%	24.7%	32.0%	7.3%	כימיה
-			-			
-7.8%	18.6%	10.8%	24.4%	30.6%	6.2%	מחשבת ישראל
-			-			
12.1%	24.8%	12.7%	24.2%	34.0%	9.8%	היסטוריה של עם ישראל
-			-			
-2.5%	19.2%	16.7%	24.2%	32.9%	8.7%	הוראה כוללת
-			-			
-7.1%	23.8%	16.7%	22.7%	33.6%	10.9%	אנגלית
-			-			
11.5%	24.8%	13.3%	21.7%	29.5%	7.8%	מוזיקה
-			-			
-4.4%	17.2%	12.8%	21.2%	30.2%	9.1%	מדע וטכנולוגיה
-			-			
-3.7%	18.7%	15.0%	21.2%	29.9%	8.7%	תורה שבעל-פה
-			-			
15.2%	24.1%	8.9%	20.3%	15.1%	4.8%	אמנות
-			-			
10.0%	22.9%	12.9%	18.6%	29.0%	10.4%	היסטוריה
-			-			
-6.2%	21.1%	14.9%	18.2%	29.9%	11.7%	תנ"ך
-			-			

² אברהם יוגב, "דוח דברת והמורים: למי יצלצלו הפעמונים?", בתוך דן ענבר (עורך), לקראת מהפכה חינוכית? – בעקבות כנס ון-ליר לחינוך על יישום דוח דברת, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 2006, עמ' 177–184, לוח 2.

במאמרו דן פרופסור יוגב בהרחבה גם בהשפעות הצפויות של יישום דוח ועדת-דברת על האפשרות שייווצר מחסור במורים. **מסקנתו העיקרית היא כי יישום מהיר ומקיף מדי של רפורמה כוללת במערכת החינוך עלול להגביר את קצב הפרישה של מורים צעירים ומבוגרים גם יחד ולהביא להחמרה של תופעת המחסור במורים.**

מאחר ששרת החינוך הנוכחית, יולי תמיר, אינה תומכת ביישום דוח ועדת-דברת כלשונו, נראה דיון זה במאמר של פרופסור יוגב פחות רלוונטי בעת הזאת. עם זה, מאחר שפרופסור יוגב הדגיש במאמר כי בכל הקשור להכשרת מורים משרד החינוך כבר החליט ליישם חלק בלתי מבוטל מהמלצות ועדת-דברת (ובהן צמצום ניכר במספר המכללות להכשרת מורים, העברת תקציב המכללות (לאחר הקיצוץ) לידי המועצה להשכלה גבוהה ושדרוג הלימודים במכללות ללימודי תואר דיסציפלינרי), ייתכן שהדיון עודנו רלוונטי. נוסף על כך, אפשר שמסקנותיו של פרופסור יוגב בתחום זה רלוונטיות ליישום כל רפורמה מקיפה במערכת החינוך, גם רפורמה שבה ישולבו המלצות ועדת-דברת בהמלצות אחרות.

בסיכום מאמרו (ובנושא הכוונה ליישם את המלצות ועדת-דברת) המליץ פרופסור יוגב ליישם את הרפורמה במערכת החינוך בזהירות ובהדרגה ולוודא שיש תיאום בין שלבי היישום של ההיבטים השונים ברפורמה המוצעת. לדבריו, צמצום מספר המכללות להכשרת מורים וקיצוץ תקציבן עוד בטרם החל יישום מקיף של הרפורמה בבתי-הספר יהיה בגדר טעות, שכן קשה לחזות את השפעת הרפורמה על המחסור במורים. כדרך התמודדות אפשרית עם קושי זה פרופסור יוגב מציע להקים **רשות לאומית לתכנון כוחות ההוראה בישראל.**

1.2. מעמד המורים

אחת הפרשנויות לממצאי המחקר של פרופסור יוגב היתה כי הסיבה לפער השלילי הגדול שנמצא במקצועות הוראה מסוימים היא ירידה מתמשכת ביוקרתם של מקצועות אלה בעיני צעירים הלומדים לתעודת הוראה, שעה שמקצועות אחרים נחשבים יוקרתיים יותר בקרב צעירים – למשל מדעי המחשב (מקצוע שנמצא בו הפרש חיובי בשיעורי המורים, עודף בשיעור 2.7% של מורים צעירים על מורים מבוגרים).³ בהמשך לכך, יש הטוענים כי הסיבה העיקרית לירידה ההולכת וגוברת בביקוש ללימודי הוראה טמונה במעמדו הירוד של מקצוע ההוראה, הנובע בין השאר משכר נמוך, מהעדר אפשרויות הולמות של קידום ומתדמית ציבורית שלילית. יש שטוענים כי המשבר החמור ביותר בביקוש ללימודי הוראה מתבטא כיום דווקא במסלולי ההכשרה לחינוך היסודי, אשר נתפס כשלב החינוך שמעמד המורים בו הוא הירוד ביותר.⁴

יצוין כי טענות בדבר זיקה הדוקה בין הירידה הכללית במעמד המורה ובין המחסור במורים עלו בעבר בכמה מחקרים של ארגונים בין-לאומיים העוסקים בחינוך. כך, למשל, מנתוני הארגון "חינוך בין-לאומי" (Education International)⁵ עולה כי בשנים האחרונות ניכרת ירידה של ממש במעמד המורה, הבולטת בעיקר במדינות העולם השלישי אולם באה לידי ביטוי גם במדינות המפותחות (שבמרביתן נמצא כי במשך שנים רבות לא עלה שכר המורים בהתאם לעלייה בהכנסה הלאומית לנפש). מנתוני ארגון אונסק"ו עולה כי כבר בשנת 2004 הורגש מחסור ניכר במורים במדינות רבות בעולם. גם תופעה זו בולטת בייחוד במדינות העולם השלישי אך ניכרת גם

³ "אוזלים המורים למקצועות לא פופולריים בתיכונים", **וואלה-חדשות**, 2 במרס 2006.

⁴ גלעד גרוסמן, "מי רוצה להיות מורה?", **Nrg-מעריב**, 7 ביולי 2006.

⁵ "חינוך בין-לאומי" (Education International) הוא ארגון עובדי ההוראה הבין-לאומי הגדול בעולם. חברים בו 348 ארגוני מורים מ-169 מדינות, ובהם גם שני ארגוני המורים בישראל. על-פי אתר האינטרנט של הארגון הוא מייצג יותר מ-30 מיליון עובדי הוראה ברחבי העולם. הרחבה ראו באתר האינטרנט, <http://www.ei-ie.org>.

בכמה מהמדינות המפותחות, ובהן בריטניה, ארה"ב וקנדה (אשר החלו להתמודד עם המחסור בין השאר בייבוא מורים ממדינות אחרות).⁶ הרחבה בנושא המחסור הבין-לאומי במורים ראו בסעיף 4.

1.3. נשירת מורים מתחילים

נוסף על הגורמים העשויים להביא למחסור במורים שצוינו לעיל (ירידה ניכרת בביקוש ללימודי הוראה ושיעור גבוה במיוחד של מורים מבוגרים), נכון לציין גם את שיעור נשירת המורים החדשים ממקצוע ההוראה כגורם שעשויה להיות לו השפעה ניכרת בכיוון זה. על-פי מחקר שערכו חוקרות מבית-הספר לחינוך במכללת בית-ברל ומבית-הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב בעבור לשכת המדען הראשי במשרד החינוך, נשירת מורים מתחילים היא תופעה מוכרת בעולם (בארה"ב, למשל, שיעור הנשירה של מורים מתחילים מגיע כדי 50% מכלל המורים המתחילים בחמש השנים הראשונות לעבודתם). על-פי המחקר, ההערכה היא כי בין 20% ל-50% מכלל בוגרי המוסדות להכשרת מורים נושרים לאחר שלוש שנות עבודה במוצע, ורובם עושים זאת בתום השנה הראשונה להוראה.⁷

בין הגורמים העיקריים לנשירת מורים מתחילים נמנים קשיי ההתמודדות וההישרדות בשנה הראשונה. אלה נובעים בין השאר מן המעבר החד והפתאומי ממעמד של סטודנט להוראה למעמד של מורה בבית-ספר. במעבר זה עובר המורה החדש תהליך של סוציאליזציה בשני מישורים במקביל: במישור הראשון – למקצוע ההוראה; ובמישור השני – לבית-הספר (שהוא ארגון בעל תרבות ייחודית).⁸ המורה המתחיל נחשף אז לראשונה למצבים שונים שיש קושי להכין אליהם את הסטודנטים להוראה במהלך הכשרתם, כגון הצפיפות בכיתות, הגורמת בעיות משמעת חמורות והעדר אפשרות של גישה אישית לכל תלמיד ותלמיד.⁹

היות שכך, מתן תמיכה ועידוד למורים עם כניסתם לעבודת ההוראה עשוי לסייע בתהליך ההשתלבות במקצוע ואף למנוע את נשירתם. תוכניות ההתמחות (סטאז') בהוראה, הנהוגות ברוב מדינות העולם, מיועדות בין השאר לתת מענה לצורך בתמיכה בתחילת הדרך. החוקרות מציינות כי בחלק ניכר מתוכניות ההתמחות הנהוגות במדינות המערב אחת המטרות המוצהרות המרכזיות היא "לסייע למורה החדש בהסתגלותו לתרבות הבית-ספרית כמקום עבודה מוגדר, על מנת למנוע נשירה כללית ולהקטין ניידות של מורים מבית-ספר לבית-ספר" (ההדגשה אינה במקור). לדברי החוקרות, בישראל מניעת נשירה אינה מוצגת כמטרה מרכזית במסמכים הקשורים לתוכניות ההתמחות (חרף ההערכה האמורה בדבר שיעור נשירה שבין 20% ל-50% מכלל המורים המתחילים).¹⁰

1.4. קיצוץ בתקציב המוסדות להכשרת מורים

נושא תקציבם של המוסדות להכשרת מורים והקיצוץ בו עלה על סדר היום הציבורי בכלל ועל סדר יומה של ועדת החינוך של הכנסת בפרט פעמים רבות בשנים האחרונות. בישיבות ועדת החינוך שעסקו בנושא נטען, בין

⁶ יולי חרומצ'ניקו, "אונסק"ו: ירידה בעולם במעמד המורה", הארץ, 5 באוקטובר 2004.

⁷ ד"ר פאדיה נאסר-אבו-אלהיג'א, ד"ר רבקה רייכנברג ופרופסור ברברה פרסקו, תהליך ההתמחות בהוראה – סטאז' (דוח סופי), יוני 2006.

⁸ שם. נתונים נוספים שמצוינים במחקר ועשויים להיות קשורים לנשירת מורים מתחילים (וממילא גם לסוגיית המחסור במורים) הם ש-34.9% מכלל המשתתפים בתוכניות ההתמחות בהוראה בישראל מועסקים בשלבי חינוך שלא הוכשרו להוראה בהם, ו-20.4% מהמתמחים מלמדים מקצועות שלא הוכשרו ללמדם.

⁹ ראו למשל: אור קשתי, "עם 40 תלמידים בכיתה, רוב השיעור מוקדש למשמעת", הארץ, 12 בנובמבר 2006.

¹⁰ ד"ר פאדיה נאסר-אבו-אלהיג'א, ד"ר רבקה רייכנברג ופרופסור ברברה פרסקו, תהליך ההתמחות בהוראה – סטאז' (דוח סופי), יוני 2006.

השאר, כי ב-6 השנים האחרונות קוצץ תקציבם של המוסדות להכשרת מורים בסך כולל של כ-200 מיליון ש"ח, וכי לקיצוץ זה השלכות כבדות משקל על תפקודם של המוסדות. כך למשל, פרופ' שלמה בק, ראש מכללת קיי לחינוך ויו"ר פורום ראשי המכללות לחינוך, טען בישיבת ועדת החינוך שנערכה בדצמבר 2006 כי הקיצוץ פוגע בשעות ההכשרה של הסטודנטים להוראה, בעזרי ההוראה, בהתנסות המעשית, בגיוס סגל איכותי, בתכניות פיתוח ועוד.¹¹ בנוסף, נטען כנגד משרד החינוך ומשרד האוצר כי החלו לקצץ בתקציבי המוסדות להכשרת מורים המיועדים לאיחוד, בהתאם להמלצותיהן של כמה ועדות שעסקו בנושא, עוד לפני שבוצע איחוד בפועל, ובכך גרמו לפגיעה חמורה נוספת במצבם הכלכלי של המוסדות.

מהנתונים הרשמיים שמשרד האוצר מפרסם על תקציב משרד החינוך בסעיף התקציבי שעניינו מוסדות להכשרת מורים קשה ללמוד על סך הקיצוץ בתקציב המוסדות, מאחר שנכללים בהם (בשורת "התקציב המאושר") גם סכומים שהועברו באותה שנת תקציב עקב גידול טבעי ולשיפוי על הפחתת שכר הלימוד, וכן סכומים שהועברו במסגרת תוספות חד-פעמיות לאותה שנה. עם זאת, גם בנתונים אלה אפשר להבחין בקיצוץ מתמשך בשורת התקציב המקורי (התקציב המובא לאישור הכנסת במסגרת חוק התקציב השנתי, המכונה גם "בסיס התקציב") בין שנת 2003 ושנת 2007, בסך 112.8 מיליון ש"ח (הרקע לקיצוץ זה יפורט להלן).¹²

מתשובה עדכנית שהתקבלה ממנהל כלכלה ותקציבים במשרד החינוך על פנייתנו בנושא זה עולה כי בשנים 2006–2000 קוצצו בבסיס תקציב המוסדות להכשרת מורים (בלי שינויים שונים שנערכו במהלך שנת התקציב) 185 מיליון ש"ח.¹³ לכך יש להוסיף קיצוץ של כ-21 מיליון ש"ח בשנת התקציב 2007. לפיכך, על-פי נתוני משרד החינוך, סך כל הקיצוץ בבסיס תקציב המוסדות להכשרת מורים בשנים 2007–2000 היה כ-206 מיליון ש"ח.

תקציב המוסדות להכשרת מורים בשנים 1999–2007 (באלפי ש"ח)¹⁴

2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	שם הסעיף		הסעיף
692,842	713,078	717,908	760,252	805,633	799,327	726,415	734,455	687,639	מקורי	מוסדות להכשרת מורים	202305
	828,813	779,649	793,084	827,313	856,091	767,898	705,681	677,506	מאושר		

יצוין עוד כי לפני כארבע שנים התקבלה החלטה משותפת של משרד האוצר ומשרד החינוך לקצץ 25% בתקצוב כל אחד מארבעת השנתונים במוסדות להכשרת מורים – זהיינו לתקצב 4,500 סטודנטים במקום 6,000 סטודנטים (כפי שהיה עד לקיצוץ) בכל שנתון. המשמעות הכספית של החלטה זו היא קיצוץ בסך 30

¹¹ פרוטוקול מס' 95 מישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט, 5 בדצמבר 2006.

¹² נוסף על האמור לעיל, יצוין כי מזה ארבע שנים אין בבסיס התקציב של משרד החינוך כל סכום המיועד לפיתוח מוסדות להכשרת מורים.

¹³ גב' אורית ריזל, מנהלת תחום תקצוב חינוך פורמאלי, משרד החינוך – המינהל לכלכלה ותקציבים, מכתב, 19 ביוני 2007. נתונים אלה התקבלו לאחר מועד הגשת המסמך לרה"כ תירוש.

¹⁴ נתוני השנים 2002–2007 (להוציא תקציב מאושר בשנת 2006) הם מתוך: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תקציב משרד החינוך בשנים 2002–2007, כתב אדוארד קורצנשטיין, ראש הצוות הכלכלי, נובמבר 2006; המקור לנתוני השנים 1999–2001, ולנתון על התקציב המאושר לשנת 2006 הוא: הגב' ריקי ארמון, רפרנטית חינוך באגף התקציבים שבמשרד האוצר, שיחת טלפון, 26 בפברואר 2007.

מיליון ש"ח בכל שנה. לדברי ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך, הקיצוץ במספר הסטודנטים המתקצבים אומנם נעשה בשלוש השנים האחרונות בשנתונים א', ב' וג' במוסדות להכשרת מורים.¹⁵

על הקיצוץ השנתי האמור, בסך 30 מיליון ש"ח, נוסף בתקציב המתוכנן לשנת 2007 קיצוץ רוחבי בסך כ-5 מיליוני ש"ח, ולפיכך סך כל הקיצוץ המתוכנן בתקציב המוסדות להכשרת מורים היה אמור להיות כ-35 מיליון ש"ח. בפועל הוסכם בין ראשי המוסדות להכשרת מורים ובין מנכ"ל משרד החינוך כי הקיצוץ הרוחבי (בסך כ-5 מיליוני ש"ח כאמור) לא יושם על המוסדות להכשרת מורים. כמו כן בוטל חלקו היחסי של הקיצוץ לשנת הלימודים תשס"ח (ספטמבר-דצמבר 2007) – בסך כ-8 מיליוני ש"ח. עקב הסכמה זו **הקיצוץ בתקציב המוסדות להכשרת מורים לשנת 2007 עמד, כאמור, על 21.2 מיליון ש"ח.**

לטענות בדבר קיצוץ כספי כבד בתקציבי המוסדות להכשרת מורים נלוו לעתים גם טענות על **העדר השקעה של משרד החינוך במסלולי לימוד שבהם יש דרישה מיוחדת למורים.** כך, למשל, על-פי פרסומים בכלי התקשורת, בכנס בנושא עתיד ההוראה בישראל שנערך לאחרונה במכללת לוינסקי לחינוך, קראה ראש המכללה, ד"ר מרים מבורך, לשרת החינוך להכין תוכנית חירום להכשרת מורים, עקב **מחסור הולך וגובר במורים לאזרחות, לאנגלית, לתנ"ך ולספרות.**¹⁶ במענה לפנייתנו בנושא זה אישרה ד"ר מבורך כי למיטב ידיעתה המחסור במורים בארבעת המקצועות האמורים אומנם הולך וגובר. ד"ר מבורך ציינה כי **המחסור נובע בין השאר מכך שמספר הסטודנטים במקצועות תנ"ך וספרות פוחת בהתמדה.** לדבריה, במקום לקצץ בתקציבי המוסדות להכשרת מורים היה על משרד החינוך לתמרץ את הכשרת המורים במקצועות שנוצר בהם מחסור.¹⁷

לאחרונה פורסם בכלי התקשורת כי משרד החינוך החליט לצמצם את לימודי האזרחות בכיתות ט' משלוש שעות שבועיות לשעה שבועית אחת. הסיבה לקיצוץ, על-פי פרסום זה, קשורה לכך ש"רוב המורים לאזרחות אינם מיומנים בתחום".¹⁸ במענה לפנייתנו הבהירה הגב' אסתר ברנד, המפקחת המרכזת (מפמ"רית) על מקצוע האזרחות במשרד החינוך, כי סיבת הקיצוץ בשעות ההוראה בכיתות ט' לא היתה מחסור במורים. עם זאת, לדבריה, **רוב המורים לאזרחות לא קיבלו הכשרה להוראה במקצוע זה וקיימת תופעה של העסקת מורים בהוראת אזרחות בחטיבות הביניים שהכשרתם אינה בתחום זה או בתחום דעת קרוב (כגון מדע המדינה).** הסיבה לכך, לדבריה, היא כי לא בכל המוסדות להכשרת מורים יש מסלול להכשרה בהוראת אזרחות.¹⁹

2. עמדת משרד החינוך²⁰

עמדת משרד החינוך בסוגיית המחסור במורים בישראל כיום היא כי – ככלל – אין במערכת החינוך מחסור במורים אלא בשלושה מקצועות: אנגלית, מתמטיקה ומדעים. לדברי מר איתי הדר, הממונה על תנאי שירות לעובדי הוראה באגף בכיר לכוח-אדם בהוראה, המפקחים המרכזים (מפמ"רים) למקצועות אלה התבקשו לאחרונה לרכז את הנתונים על מספר המורים המלמדים מקצוע מסוים בכל מחוז כדי שיהיה אפשר לנתח את הנתונים במטה המשרד ולבחון את סוגיית המחסור. נוסף על כך מתוכנן דיון בלשכת מנכ"ל משרד החינוך

¹⁵ ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה, משרד החינוך, שיחת טלפון, 4 בדצמבר 2006.

¹⁶ מורן זליקוביץ, "ראש מכללת לוינסקי: להכין תוכנית חירום להכשרת מורים", "חדשות", 27 בנובמבר 2006.

¹⁷ ד"ר מרים מבורך, ראש מכללת לוינסקי לחינוך, מכתב, 30 בנובמבר 2006.

¹⁸ "לימודי האזרחות בכיתה ט' קוצצו לשעה בשבוע", "וואלה-חדשות", 22 בנובמבר 2006.

¹⁹ הגב' אסתר ברנד, מפקחת מרכזת (מפמ"רית) לאזרחות במשרד החינוך, מכתב, התקבל בדואר אלקטרוני, 9 בינואר 2007.

²⁰ מר איתי הדר, הממונה על תנאי שירות עובדי הוראה, משרד החינוך – אגף בכיר לכוח-אדם בהוראה, מכתב, 12 בדצמבר 2006.

בנושא המחסור במורים בשלושת המקצועות האמורים. לדברי מר הדר, משרד החינוך פועל לבדוק את צורכי מערכת החינוך בשנים הקרובות באמצעות נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובוחן היבטים שונים של הכשרת המורים בשנים הקרובות.

3. נתונים הקשורים לטענות בדבר מחסור במורים בישראל

כאמור, עדיין אין בידי משרד החינוך "נתוני אמת" חד-משמעיים או צפי מדויק בכל הקשור למחסור במורים.²¹ מדיניות המשרד מושתתת על קבלת מידע מהמפקחים במקצועות השונים ועל ניתוח נתונים שהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מספקת. יצוין כי בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שוקדים כיום על פיתוח מודל שיאפשר קבלת תחזיות עדכניות על הביקוש למורים במערכת החינוך ובד בבד עם זה גם על היצע המורים (מודל כזה יאפשר כמובן גם תחזיות בכל הקשור למחסור במורים), אולם פיתוח מודל זה טרם הושלם ועדיין אין אפשרות לקבל נתונים המבוססים עליו.

לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת התקבלו מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שלושה דוחות מקיפים ועדכניים ובהם נתונים הנוגעים בסוגיית המחסור במורים:

- **כוחות הוראה במערכת החינוך 1991–2006**, אוקטובר 2006;
- **תחזיות למערכת החינוך 2005–2010**, מרס 2006;
- **כניסת להוראה של בוגרי המוסדות להכשרת עובדי הוראה, 1990–2000**, אוקטובר 2006.

להלן יוצג פירוט עיקרי הממצאים העולים מדוחות אלה, שעשויים להיות רלוונטיים לסוגיית המחסור במורים. יש לשים לב לכך שאין בדוחות נתונים על שיעור המורים המועסקים בהוראה במקצוע לימוד שלא הוכשרו ללמד. יש עדויות שונות לקיום תופעה זו בכמה מקצועות במערכת החינוך, כפי שהומחש לעיל במקרה של הוראת אזרחות בחטיבות הביניים. כמו כן, אין בדוחות נתונים על מורים המועסקים בהוראה בשלב חינוך אחר מזה שאליו הוכשרו (למשל בחינוך העל-יסודי במקום בחינוך היסודי). לנתונים אלה חשיבות רבה בדיון בסוגיית המחסור במורים, שכן הם עשויים להצביע על הפתרונות הניתנים בשטח למצב של מחסור במורים במקצועות מסוימים ובשלב חינוך מסוימים.

3.1. התפלגות המורים במערכת החינוך לפי גילם

בדוח המפורט והעדכני ביותר על כוחות הוראה במערכת החינוך מפורטים נתונים על התפלגות כוחות ההוראה בשנת הלימודים תשס"ו (2005/06) לפי גיל. בהצבת הנתונים העדכניים על התפלגות המורים לפי גיל בנוסחת החישוב השאובה ממחקרו של פרופסור יוגב שתוארה בסעיף 1.1. יתקבלו התוצאות האלה:

²¹ בסוגיה זו דן בהרחבה מבקר המדינה בדוח על הביקורת במוסדות להשכלה גבוהה מיוני 2004 (בפרק על מוסדות להכשרת עובדי הוראה), שבו צוין כי "למשרד החינוך אין מאגר מסודר ומעודכן של נתונים על צורכי מערכת החינוך, אלא אומדנים ונתונים חלקיים בלבד המצביעים, לכאורה, על מחסור במורים במקצוע מסוים. אין הערכות מעודכנות, אמינות ומבוססות על מספר המורים שצפוי ללמד בשנים הקרובות במחוזות המשרד השונים בכל אחד ממקצועות הלימוד, ולכן לא ידוע כמה מורים חדשים יהיה צורך להכשיר בכל מקצוע".

שיעורי המורים הצעירים והמבוגרים וההפרשים ביניהם, לפי מגזר ושלב חינוך,

תשס"ו 2006/2005²²

הפרש	מעל גיל 50	עד גיל 29	
חינוך עברי			
-20.1%	29.7%	9.6%	סך הכול
-24.4%	31.0%	6.6%	קדם-יסודי
-11.5%	23.9%	12.4%	יסודי
-27.5%	32.9%	5.4%	חטיבת הביניים
-30.1%	37.4%	7.3%	החטיבה העליונה
חינוך ערבי			
15.8%	12.2%	28.0%	סך הכול
25.1%	7.5%	32.6%	קדם-יסודי
19.6%	11.6%	31.2%	יסודי
10.7%	12.7%	23.4%	חטיבת הביניים
4.4%	15.1%	19.5%	החטיבה העליונה

יש קושי בהשוואה בין הנתונים שהוצגו במחקרו של פרופסור יוגב, שבהם הפילוח היה לפי שלבי החינוך ומקצועות לימוד, ובין נתונים אלה, שבהם הפילוח הוא לפי מגזרים ושלבי החינוך בלבד. עם זאת, ככלל, נראה כי הפערים השליליים שנמצאו במחקרו של פרופסור יוגב במקצועות לימוד שונים בחטיבה העליונה, בין 20% ל-30%, מתיישבים עם הפער השלילי הממוצע בשיעור 30.1% (בחטיבה העליונה בחינוך העברי) אשר עולה מהנתונים העדכניים, וייתכן שהם מלמדים על המשך המגמה של הזדקנות כוחות ההוראה.

מהשוואה בין הנתונים על התפלגות המורים לפי גיל בשנת 2005 לנתונים המקבילים בשנים 1991, 1995 ו-2000 עולה כי בין שנת 1991 לשנת 2005 גדל שיעור המורים בני 50 ומעלה במידה ניכרת בחינוך העברי ובמידה מתונה יותר בחינוך הערבי, בכל שלבי החינוך. גידול זה בולט במיוחד בחטיבות העליונות בחינוך העברי: מ-18.6% בשנת 1991 ל-36.7% בשנת 2005.

שיעור המורים עד גיל 29 בחינוך העברי הצטמצם בכל שלבי החינוך (בחינוך הערבי הצטמצם שיעורם בחטיבות העליונות, נותר בלא שינוי כמעט בחטיבות הביניים וגדל בחינוך היסודי). הגיל הממוצע של המורים בחינוך העברי עלה בכל שלבי החינוך: בחינוך היסודי עלה הגיל הממוצע בכשנתיים, בחטיבות הביניים ב-4.7 שנים ובחטיבות העליונות ב-3.5 שנים.

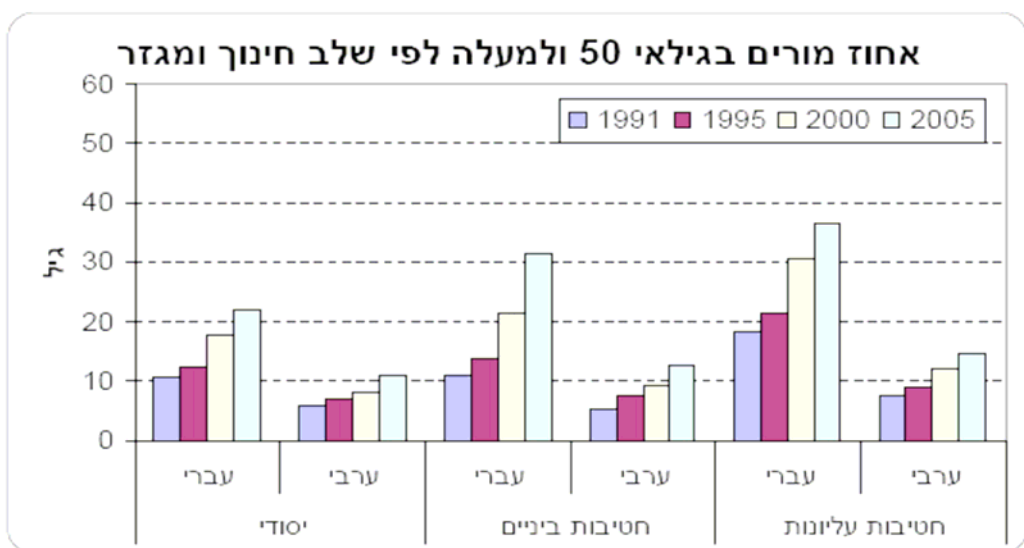
²² מקור הנתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף המדען הראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, כוחות הוראה במערכת החינוך 1991-2006 (לקט נתונים סטטיסטיים), אוקטובר 2006.

²³ **מורים לפי שלב חינוך, מגזר וגיל, בשנים 1991–2005 (באחוזים)**

שנה	יסודי		חטיבות ביניים		חטיבות עליונות	
	ערבי	ערבי	ערבי	ערבי	ערבי	ערבי
גיל עד 29						
1991	16.5	21.7	13.6	24.9	10.8	30.7
1995	18.6	27.6	14.0	23.2	10.4	23.6
2000	18.6	33.4	12.8	27.0	9.8	21.7
2005	15.7	33.0	6.0	24.7	7.6	21.0
גיל 30 - 39						
1991	40.2	46.6	38.4	45.2	33.6	44.7
1995	33.6	35.9	32.0	40.0	29.1	45.5
2000	30.0	30.6	29.9	34.4	26.6	39.7
2005	31.9	34.8	29.5	36.2	26.1	34.6
גיל 40 - 49						
1991	32.6	25.6	36.7	24.6	36.8	16.8
1995	35.5	29.4	39.9	29.2	38.8	21.8
2000	33.4	27.8	35.8	29.0	32.8	26.3
2005	30.2	21.4	33.1	26.6	29.6	29.9
גיל +50						
1991	10.5	5.9	11.0	5.4	18.6	7.7
1995	12.3	7.1	14.0	7.5	21.6	9.0
2000	17.9	8.1	21.5	9.5	30.6	12.2
2005	22.2	10.8	31.4	12.6	36.7	14.5
גיל ממוצע						
1991	38.4	36.1	39.1	35.6	41.3	34.9
1995	38.9	36.2	40.2	36.7	42.3	36.3
2000	39.7	35.8	41.3	36.9	43.5	37.8
2005	40.6	35.7	43.8	37.3	44.8	38.6

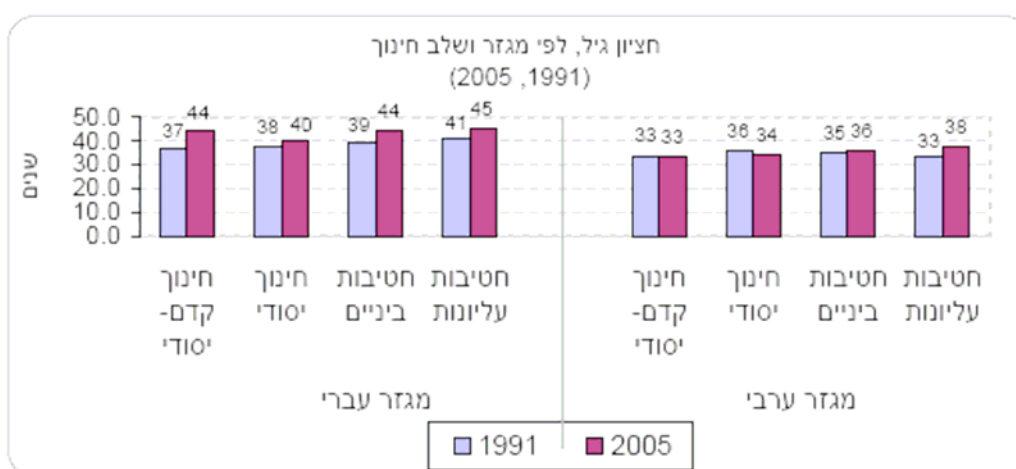
²³ מקור הנתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף מדען ראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, כוחות הוראה במערכת החינוך 1991-2006 (לקט נתונים סטטיסטיים), אוקטובר 2006.

שיעור המורים בני 50 ומעלה, לפי שלב חינוך ומגזר, בשנים 1991–2005²⁴

בין השנים 1991 ל-2005 חלה עלייה של שנתיים עד שבע שנים בחציון הגיל של המורים במגזר העברי, בכל שלבי החינוך.

חציון הגיל בקרב מורים, לפי מגזר ושלב חינוך, ו-1991 2005²⁵

²⁴ המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף המדען הראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, כוחות הוראה במערכת החינוך 1991–2006 (לקט נתונים סטטיסטיים), אוקטובר 2006.

²⁵ ש.ס.

3.2. נשירת מורים חדשים

מהנתונים העדכניים על הנשירה בקרב מורים חדשים עולה בין השאר כי בחינוך העברי היסודי כ-26% מכלל המורים החדשים נושרים לאחר השנה הראשונה, כ-38% מכלל המורים החדשים נושרים לאחר שלוש שנות עבודה וכ-45% מכלל המורים החדשים נושרים לאחר חמש שנות עבודה. בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות בחינוך העברי שיעורי הנשירה בקרב המורים החדשים גבוהים עוד יותר, ומגיעים כדי 40%–50% נשירה לאחר שלוש שנים ו-50%–55% נשירה לאחר חמש שנים.

²⁶ שיעור הנשירה הממוצע בקרב מורים חדשים בשנים 1993–2002

מספר השנים לאחר הכניסה להוראה													
סך הכול 1) (10–	10	9	8	7	6	סך הכול (5–1	5	4	סך הכול (3–1	3	2	1	
חינוך יסודי													
ממלכתי	25.7%	7.5%	5.1%	38.3%	3.9%	3.2%	45.4%	3.4%	2.6%	2.3%	2.2%	2.4%	58.3%
ממ"ד	26.0%	7.2%	5.1%	38.3%	3.9%	3.2%	45.4%	3.1%	2.6%	1.9%	1.4%	1.9%	56.3%
ערבי	14.1%	4.3%	3.0%	21.4%	2.2%	2.1%	25.7%	1.9%	1.5%	1.0%	1.8%	1.8%	34.1%
חטיבת הביניים													
ממלכתי	32.0%	8.6%	5.6%	46.2%	3.6%	2.5%	52.3%	2.6%	1.8%	1.8%	1.6%	1.4%	61.5%
ממ"ד	34.5%	8.8%	5.7%	49.0%	3.7%	2.6%	55.3%	2.7%	1.9%	1.1%	1.3%	1.3%	64.4%
ערבי	27.2%	7.6%	5.6%	40.4%	3.1%	2.4%	45.9%	1.7%	1.2%	0.3%	0.5%	0.5%	51.6%
החטיבה העליונה													
ממלכתי	28.1%	9.9%	5.9%	43.9%	4.3%	3.2%	51.4%	3.3%	2.7%	2.1%	2.7%	2.9%	65.1%
ממ"ד	25.3%	10.0%	6.2%	41.5%	4.5%	4.0%	50.0%	3.2%	2.7%	3.0%	2.8%	1.7%	63.4%
חרדי	15.5%	8.0%	6.6%	30.1%	4.6%	3.9%	38.6%	4.0%	3.3%	2.0%	3.3%	3.3%	54.3%
ערבי	18.1%	7.5%	5.2%	30.8%	4.4%	2.8%	38.0%	3.2%	2.9%	2.0%	1.6%	1.6%	50.6%

²⁶ מקור הנתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף המדען הראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, כוחות הוראה במערכת החינוך 1991–2006 (לקט נתונים סטטיסטיים), אוקטובר 2006.

3.3. עזיבה קבועה של מורים²⁷

בשנים 1991–2002 עזבו את ההוראה לצמיתות כ-7,000 מורים בממוצע (שהם כ-6% מכלל המורים) מדי שנה. באותן שנים עלו שיעורי העזיבה הקבועה במידה מתונה בחינוך העברי ובמידה ניכרת בחינוך הערבי, בכל שלבי החינוך.

3.4. השתלבות בוגרי מוסדות להכשרת מורים בהוראה²⁸

29 מספר התלמידים ומספר הבוגרים (בלימודים סדירים) במכללות ובסמינרים להכשרת מורים

2006	2005	2000	1995	
34,767	35,575	31,123	19,511	מספר הסטודנטים
9,107	9,046	9,151	5,750	מהם: מספר תלמידי שנה א'
	10,826	7,702	5,291	מספר הבוגרים

שיעור המשתלבים בהוראה (בתוך שלוש שנים מסיום הלימודים) בקרב בוגרי המכללות והסמינרים להכשרת מורים ירד מ-64.6% מכלל בוגרי מחזור 1992 ל-56.9% מכלל בוגרי מחזור 2000. הירידה החדה ביותר בשיעור המשתלבים בהוראה היתה בקרב בוגרי המכללות להכשרת מורים שבפיקוח הממלכתי-דתי, ואילו בקרב בוגרי המכללות בפיקוח החרדי חלה עלייה קלה בשיעור ההשתלבות בהוראה. עם זאת, שיעור המשתלבים בהוראה בקרב בוגרי המכללות להכשרת מורים שבפיקוח הממלכתי (67.3%) והממלכתי-דתי (54.3%) עודנו גבוה בהרבה משיעור המשתלבים בהוראה בקרב בוגרי המכללות שבפיקוח החרדי (33.5%).

הירידה בשיעורי ההשתלבות בהוראה ניכרת יותר בקרב הבוגרים שלמדו חינוך, אמנות, יהדות, מדעי המחשב, מקצועות טכניים ומקצועות טכנולוגיים.

בשיעור המשתלבים בהוראה בקרב מי שקיבלו תעודת הוראה מהאוניברסיטאות לא ניכרת מגמה ברורה של ירידה או של עלייה, והוא נע סביב 80% מכלל אוכלוסייה זו מדי שנה.

3.4.1. כניסת בעלי תארים אקדמיים להוראה

נוסף על בוגרי המכללות להכשרת מורים ועל מי שקיבלו תעודת הוראה מהאוניברסיטאות בשנים 1992–2000 נכנסו להוראה בכל שנה (בממוצע) 11.6% מכלל מי שקיבלו תארים באוניברסיטאות. מהשוואה בין נתוני שנת 1992 לנתוני שנת 2000 עולה כי יש מגמה של עלייה בשיעור המשתלבים בהוראה שקיבלו תארים מתקדמים (שני או שלישי), וירידה בשיעור המשתלבים בהוראה בקרב בעלי תואר ראשון.

3.5. תחזית מורים חדשים וצורכי הכשרה³⁰

²⁷ ש.ם.

²⁸ מקור הנתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף המדען הראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, כניסה להוראה של בוגרי המוסדות להכשרת עובדי הוראה (1990–2000, מעקב עד 2005), אוקטובר 2006.

²⁹ ש.ם.

על-פי תחזיות צורכי הכשרה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המבוססות על המשך קיום התנאים שמערכת החינוך פועלת בהם כיום (למשל מבחינת קצב כניסת מורים חדשים למערכת, היקף המשרה של מורים, מספר התלמידים בכיתה וכדומה), צפוי כי מספרם הכולל של המורים החדשים יגדל מכ-7,000 בשנת 2004 לכ-7,800 בשנת 2010 (גידול של 12%). הגידול במספר המורים החדשים יתבטא במגזר הערבי ובפיקוח החרדי במגזר היהודי, ואילו בשאר המגזר היהודי – בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי – צפוי קיטון במספר המורים החדשים.

על-פי תחזיות המורים החדשים צפוי כי מספרם הכולל של המורים החדשים מקרב בוגרי המוסדות להכשרת מורים יגדל מכ-4,200 בשנת 2004 לכ-4,700 בשנת 2010 (גידול של כ-12%), אך גידול זה צפוי רק במגזר היהודי החרדי ובמגזר הערבי, כמפורט להלן:

- צפוי כי במגזר היהודי, בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי, יקטן מספר המורים החדשים מקרב בוגרי המוסדות להכשרת מורים מ-2,034 בשנת 2004 ל-1,366 בשנת 2010 (ירידה של כ-33%);
- צפוי כי במגזר היהודי החרדי יגדל מספר המורים החדשים מקרב בוגרי המוסדות להכשרת מורים מ-1,048 בשנת 2004 ל-1,524 בשנת 2010 (עלייה של כ-45%);
- צפוי כי במגזר הערבי יגדל מספר המורים החדשים מקרב בוגרי המוסדות להכשרת מורים מ-1,176 בשנת 2004 ל-1,983 בשנת 2010 (עלייה של כ-69%).

4. מחקרים בין-לאומיים

כאמור, חוקרים באקדמיה וגופי מחקר בין-לאומיים העוסקים בתחום החינוך נדרשו לתופעת המחסור במורים כבר במחצית הראשונה של העשור הנוכחי.

מדוח שפרסם ארגון ה-OECD בשנת 2002 עולה כי במדינות רבות החברות בארגון החלו להתעורר חששות בדבר יכולתן לשמור על היקף מספק של כוחות הוראה איכותיים בשנים הבאות, עקב היווצרות מחסור במורים. תופעה של מחסור במורים, לפי דוח זה, מתבטאת לא רק בהעדר היכולת לאייש משרות הוראה פנויות, אלא גם בהעדר הכשרה מתאימה של מורים במערכת ובעומס עבודה רב המוטל עליהם. על-פי הדוח, מנהלי בתי-ספר במחצית ממדינות הארגון דיווחו – במסגרת שאלוני PISA³¹ – כי הלמידה בבית-ספרם נפגעת, ולו מעט, בשל מחסור במורים או בשל אי-התאמתם (inadequacy). בכמה מדינות ניכר גם קושי גובר באיוש משרות הוראה פנויות (קושי שהתבטא בפרט בחינוך העל-יסודי, באזורים מסוימים ובמקצועות מסוימים). בין המאפיינים הנוספים שנזכרו בדוח ככאלה שיש להם השלכות על תופעת המחסור במורים: התפלגות המורים לפי גיל (בכמה מדינות נמצא שיעור גבוה מאוד של מורים בני 50 ומעלה); שיעור עזיבת מקצוע ההוראה ושחיקה בשכר המורים.³²

³⁰ מקור הנתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף המדען הראשי – גף סטטיסטיקה של כוחות הוראה, תחזיות למערכת החינוך 2005–2010 (דוח ממצאים לשנת 2005), מרס 2006.

³¹ Program for International Student Assessment – PISA – מבחן בין-לאומי משווה שיזם ה-OECD כדי לבחון ידע וכישורים בקרב תלמידים בני 15 במדינות שונות (ובתוך כך גם תפיסות של מנהלים ושל מורים בדבר גורמי השפעה על רכישת כישורים אלה, כמו למשל במקרה זה: השפעת המחסור במורים).

³² OECD, Education Policy Analysis 2002, Chapter 3 – The Teaching Workforce: Concerns and Policy Challenges, "What is the Evidence on Teacher Shortages", pp. 66–87.

בדוח אחר שפורסם באותה שנה, של ארגון Eurydice,³³ צוין כי מדינות שונות נתקלות בביטויים שונים של מחסור (או של עודף) במורים – בהתאם למאפיינים דמוגרפיים, למבנה מערכת החינוך, למבנה מערכת הכשרת המורים ועוד.³⁴ עם התגברות החשש מהתפתחות מחסור במורים פרסם ארגון זה בשנים 2003 ו-2004 שני דוחות נוספים, האחד על תנאי עבודתם של המורים ועל שכרם והאחר על הדרכים לשמור על האטרקטיביות של מקצוע ההוראה במאה ה-21.

הסוגיה האחרונה נדונה בהרחבה גם במחקר שנבחנה בו תופעת המחסור במורים בארה"ב.³⁵ ממחקר זה, אשר התבסס על נתונים של ה-National Center for Education Statistics (NCES) – המרכז הלאומי לסטטיסטיקה של החינוך במשרד החינוך הפדרלי), עולה כי **הקושי באיוש משרות הוראה במורים בעלי הכשרה מתאימה אינו נובע מכך שמספר המורים המוכשרים המצטרפים למערכת החינוך מדי שנה קטן מדי, אלא מתופעה של "דלת מסתובבת" – עזיבת מורים מוכשרים את מקצוע ההוראה שלא בנסיבות של פרישה לגמלאות.** בין הגורמים הבולטים לעזיבה: אי שביעות רצון מהתפקיד וחיפוש אחר אפשרויות טובות יותר לפיתוח קריירה. בקרב מורים שעזבו את מקצוע ההוראה עקב אי שביעות רצון מהתפקיד הגורם הנפוץ ביותר לכך היה שכר נמוך, ואחריו העדר תמיכה ארגונית ובעיות משמעת מצד התלמידים. **מסקנתו העיקרית של מחקר זה היתה כי בנקיטת צעדים המיועדים רק להגדלת היצע המורים המוכשרים למערכת החינוך לא יינתן מענה מלא לתופעת המחסור במורים, וכי יש לצרף לצעדים אלה צעדים ארגוניים המיועדים בראש ובראשונה להחזקת המורים המוכשרים במערכת** (גם משום שלהגדלת היצע המורים נלוות לעתים פעולות בלתי רצויות כגון הנמכת תנאי הסף לקבלה להוראה).³⁶

על תופעת המחסור במורים עמד גם מר עמי סלנט, העורך הראשי של "פורטל מס"ע מופ"ת סובב עולם" – פורטל התוכן החינוכי בהכשרת מורים, בסקירה שפרסם בפברואר 2004 בנושא "המחסור הגלובלי במורים: גורמים וממדי התופעה".³⁷ מסקירה זו עולה כי המחסור הגלובלי במורים הורגש (בעת פרסום הסקירה) ביתר שאת במערב אירופה ובארה"ב ובחלק מהמדינות הגיע לכ-30%-20% מכלל המורים. הגורמים העיקריים למחסור במורים הנזכרים בסקירה זו דומים לאלה שבפרסומי ה-OECD ובפרסומים אחרים שנזכרו לעיל: הזדקנות כוח ההוראה, ירידה ניכרת באטרקטיביות של מקצוע ההוראה, הנובעת מדרישות גבוהות מהמורים ללא תגמול כספי הולם, ואי שביעות רצון מהמקצוע גם בשל הלחץ המתמיד להכנת התלמידים למבחני הישגים. הביטוי המיידי של המחסור החמור במורים, על-פי סקירה זו, הוא ירידה באיכותו של דור המורים

³³ Eurydice – רשת המידע על חינוך באירופה, מיסודה של הנציבות האירופית (European Commission). הרחבה ראו באתר האינטרנט www.eurydice.org.

³⁴ Eurydice, **Key Topics in Education in Europe**, The Teaching Profession in Europe: Profile, Trends and Concerns – Report II: Supply and Demand, 2002.

³⁵ Richard M. Ingersoll, **Is There really a Teacher Shortage?**, University of Washington – Center for the Study of Teaching and Policy, September 2003.

³⁶ יצוין כי לא כל החוקרים מייחסים משמעות דומה לנתונים על מחסור במורים. כך, למשל, יש הטוענים כי הנתונים שמקורם בשאלוני PISA אינם מצביעים על קשר בין מאפיינים ארגוניים או מבניים של בית-ספר מסוים ובין הדיווח על קשיים הקשורים למחסור במורים. הרחבה ראו במאמר:

Patrick White and Emma Smith, "What Can PISA Tell Us About Teacher Shortages?", **European Journal of Education** 40 (1), 2005, pp. 93–112.

³⁷ עמי סלנט, "סקירה אינטגרטיבית – המחסור הגלובלי במורים: גורמים וממדי התופעה", **מס"ע (מופ"ת) [מחקר ופיתוח תוכניות בהכשרת עובדי הוראה] סובב עולם** – פורטל התוכן החינוכי בהכשרת מורים, מכון מופ"ת, פברואר 2004, <http://portal.macam.ac.il/ArticlePage.aspx?id=61>, כניסה: 23 בנובמבר 2006.

פורטל מס"ע הוקם על-ידי מכון מופ"ת למחקר ופיתוח תוכניות בהכשרת עובדי הוראה (שבאגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך) בשנת 2004, והוא משמש מרכז מידע אינטגרטיבי-אינטרנטי בתחומי חינוך והוראה.

החדשים, בין השאר עקב הנמכת סף הדרישות מהמועמדים להוראה ופתיחת מסלולי הכשרה חלופיים שהם קצרים ומהירים יותר.

יש הטוענים כי סיבה אפשרית נוספת למחסור במורים (או לכל הפחות להחרפת התופעה) היא יישום רפורמות עמוקות במערכת החינוך, שיש להן השפעה מהותית על עבודת המורים. כך, למשל, במחקר שפורסם בבריטניה בשנת 2004 טענו 39% מכלל המורים שעזבו את ההוראה בבתי-ספר יסודיים כי הסיבה לעזיבתם הייתה הרפורמות שיושמו במערכת החינוך של בריטניה. תלונות המורים על השפעת הרפורמות נסבו בעיקר על השעות הרבו שנדרשו להשקיע במערכת (למשל לצורך מסירת דיווחים שונים), על ריבוי התפקידים החדשים שנוספו להם ועל הלחץ הכבד שיצר מוסד ההערכה שהוקם במסגרת הרפורמות.³⁸ טענות אלה מתיישבות עם מאמרו של פרופסור יוגב, שנזכר לעיל, בדבר ההשפעה האפשרית של יישום רפורמה כוללת במערכת החינוך על המחסור במורים בישראל.³⁹

³⁸ המחקר נערך במרכז ללימודים ותעסוקה באוניברסיטת ליברפול שבאנגליה ומצוטט בתוך: יולי חרומצ'נקו, "המורה למתמטיקה היא עובדת זרה", **הארץ**, 22 ביולי 2004.

³⁹ ראו גם: יולי חרומצ'נקו, "אנשי אקדמיה מזהירים: המלצות ועדת-דברת יגרמו למחסור של אלפי מורים", **הארץ**, 23 בדצמבר 2004.